

Sass Brunner Erzsébet: *Sun of Love* - Budapest, 1928

Kőfalvi Csilla

Sass Brunner Erzsébet - Kezdetek

Farkas Erzsébet¹ 1889-ben született Nagykanizsán. Már kilenc éves korában festeni kezdett és beiratkozott Sass Ferenc (1882, született: Brunner Ferenc, Pécs – 1963, Budapest) kanizsai művész által alapított festőiskolába. Sass Ferenc Hollósy Simonnál (1857, Máramarosziget–1918, Técső) és Ferenczy Károlynál (1862, Bécs – 1917, Budapest) tanult.² 1908-ban Sass Ferenc festőiskolát alapított

Nagykanizsán, első tanítványa Farkas Erzsébet volt. Mester és tanítványa egymásba szerettek, 1909-ben házasságot kötöttek, 1910-ben megszületett lányuk, Brunner Erzsébet. A művésznő férje Budapesten állított ki a Nemzeti Szalon tárlatain 1909-ben.³ Sass Brunner Erzsébet 1914-től állított ki a Nemzeti Szalon és Műcsarnok tárlatain. 1921-ben gyűjteményes kiállítást rendeztek a festőnő tájképeiből és csendéleteiből a Nemzeti Szalonban.⁴

Sass Brunner Erzsébet és Egry József (1883, Zalaújlak – 1951, Badacsony) is ismerték egymást,⁵ Egyrenek Keszthelyen volt háza, nem

¹ A nevek kérdése: Sass Brunner Erzsébet, lánykori nevén Farkas Erzsébet (Böske), SFB szignót használ, melynek feloldása: Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske. Férje neve: Sass Ferenc, született Brunner Ferenc. Lányuk neve: Brunner Erzsébet, BE szignót használ, beceneve Baba. Az angol szakirodalomban a festőnők neve a következőképpen fordul elő: Mrs. Elizabeth Sass Brunner (Mrs. Brunner), Elizabeth Brunner (Miss Brunner). Dolgozatomban Sass Bruner Erzsébet (Sass Brunner Erzsébet) változatot használom az édesanyja említésére, a lány megnevezésére pedig a Brunner Erzsébet (Erzsébet) változatot.

² *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, IV., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 224. o.

³ *A Nemzeti Szalon Almanachja*, szerk. Déry Béla, Bányász László, Margitai Ernő, Budapest, 1912, 204. o.

⁴ *Művészeti lexikon*, 1968, 224. o.

⁵ Renner Zsuzsanna: *Zarándokúton. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet életének és művészi pályájának rövid története* In. *A misztikus India két magyar festőnő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007, 16. o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
Mary - Vision
- Budapest,
1926

messze Gyenesdiástól, ahol a művész-házaspárnak nyaraló lakháza volt. Egry József a balatoni tájat festette, ahogy Sass Brunner Erzsébet is,⁶ hasonló művészi módon kerestek kiutat a válságból az 1920-as években.⁷ 1928-ban olyan népszerű a művésznő, hogy balatoni képeslap-sorozatként adták ki „két kis füzetben tíz legnagyobb reprodukcióját”.⁸

Az első világháború okozta fájdalom miatt Sass Ferenc kiábrándult a világból. Az alkotást abbahagyta, depresszióssá vált, felesége viszont úgy érezte, benne több van az alkotási vágyból, ezért Budapestre költözött lányával. Brunner Erzsébet ezután Kisfaludy Stróbl Zsigmondnál (1884, Alsórajk–1975, Budapest) tanult szobrásznak. Visszaemlékezéseiben a lány Simay Imre (1874,

Budapest–1955, Érd) nevét említi mentoraként⁹, mint híres művészt apja környezetében. Simay Imre szobrász, festő és grafikus volt, az Iparművészeti Főiskola egyik rektora, a család barátja, Brunner Erzsébetet támogatta és segítette, mikor Budapestre költöztek.

Egy másik kör, amely hatással lehetett Sass Brunner Erzsébetre, és amellyel talán kapcsolatba került¹⁰, a Spirituális Művészek Szövetsége (Társasága)¹¹. Alapítói: Remsey Jenő (1885, Nagykőrös–1980, Gödöllő) és Remsey Zoltán (1893, Budapest–1925, Gödöllő). Remsey Jenő a gödöllői művésztelep tagja, előtte Bécsben és Münchenben tanult. 1924-ben állított ki a Nemzeti Szalonban. A Spirituális Művészek Szövetségének tagjai misztikus, idealista felfogású, gyakran vallásos témájú képeket alkottak. Szerepet játszott náluk spirituális élményként a fény. A fénymisztika Sass Brunner Erzsébet korai festményeinek fontos eleme és művészi útkeresésének első lépése. A korabeli lapok így írnak Sass Brunner Erzsébetéről: „Boszorkányos lendülettel lelki magasokra szállt palettájával, és valami lázadó eruptív erővel a belső költött éppen ezért szebb és tartalmasabb világot önti gazdagon sziporkázó színekebe. Lelkéből fakadt témában a fantázia szédítő távlatait tárulnak fel.” „Budapesten is feltűnést keltett darabja A szeretet napja. Krisztus felködlő alakja köré font allegóriát, így megfestve ragyogást ecsettel, színekkkel, így ilyen gazdag, szemkápráztató pompában vászonra vetve.”¹²

Sass Brunner Erzsébet már az itthon töltött időszakban is megismerkedhetett a távoli kultúrák szellemi áramlataival, a bicsérdista vegetáriánus mozgalomhoz csatlakozik.¹³ Nyaranként a Balatonnál élt és medítált. Minden reggel rituális fürdőt vett a tóban, ezzel zárva korai napüdvezletét. A *mazdaznan*,¹⁴ az ősi, dualista, Perzsiából származó

⁶ Így ír róla dr. báró Wlassics Tibor a Balatoni Társaság elnöke: „Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske a magyar tenger lelkes és nagy tehetségű rajongója, ime valóra váltotta az én régi kedves eszméimet. Megszületett végre a balatoni művészi levelezőlap. Ihletettséggel, bensőséges szeretettel és tökéletes művészi tájismerettel alkotott rajzok ezek, amelyeket lelkemből ajánlok a magyar közönség megértő pártfogásába.” In: Zalai Közlöny, 1928. augusztus 3.

⁷ Marosi Ernő: Bevezetés „A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül” című kiállításához, In: A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007.

⁸ Megjelent az első balatoni művész-levelezőlap sorozat, In: Zalai Közlöny, 1928. augusztus 3.

⁹ Dagmar Barua, 1997.

¹⁰ Renner Zsuzsanna, 2007, 16. o.

¹¹ Művészeti lexikon, szerk. Zádor Anna, Genthon István, IV., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 344. o.

¹² Sassék képkiallítása. Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske képei, In: Zalai Közlöny, 1929. január. 9.

¹³ Renner Zsuzsa, 2007, 16. o.

¹⁴ A *mazdaznan* átfogó tanítások rendszere, egy tudományos életfilozófia, mely azt a célt szolgálja, hogy gyakorlók élete kivirágozzék, hogy egészségesek legyenek testileg, lelkileg és szellemileg.

vallás újraéledésének világa hatott rá. A Nap és Hold tiszteletének szentelte életét, mely későbbi alkotásaiban is gyakran megjelenő motívum lesz. Sass Brunner Erzsébet látomásainak lényege az univerzalitás-élmény volt, amelyben Nap és Hold, Fény és Sötétség, Isten és Ember, az Univerzum és az egyén, mint azonosak jelennek meg¹⁵. Ahogy naplójegyzeteiben írja: „*Ott szárnyal az elme szabadon, hol közelebb van Istenhez, Természethez, Teljességhez, Ősokhoz - nevezük bárhogy. A szél, a nap, a fák, a patakok, a madarak nem kérdezik, hogy ki vagy, mi a neved s foglalkozásod? Ők ősbáratai remetéknak, zarándokoknak. Hozzájuk vágyom, tőlük akarok tanulni, és az ő egyszerű, de törvényszerű életüket akarom élni – nem a paradicsomból kiűzött, hiú ábrándok után futó, beteg társadalom rosszul felépített légváraiban sýnlő emberekét.*”¹⁶

Sass Brunner Erzsébet aszketikus életmódot folytatott, gyakran böjtölt, kizárólag napon érlelt gyümölcsöket és zöldségeket fogyasztott. Egyszer, 28 napi koplalást követően álmot látott, mely azt sugallta neki, hogy élnie kell, de meg kell változtatnia életét.¹⁷ Később, már Calcuttában rádöbbsent, hogy az álmában megjelenő alak, aki Indiába hívta, Rabindranath Tagore apja volt.

Tehát egy jós-álm hatására 1929. május 5-én¹⁸ indult el anya és lánya, Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet. Először Olaszország felé vették az útjukat; Rómában a katakombák élménye ihlette meg Sass Brunner Erzsébetet. Majd Capri szigetére utaztak, itt a Kék barlang csodáját ábrázolta több festményen a művésznő. Nápolyban a kitörő Vezúvot, Szicíliában a sziklákat festette meg. Ezen művei ecsetkezelésükben erőteljes expresszív vonásokat mutatnak. Útjukról cikkek jelennek meg, akár bulvár hangvétellel is, nagy szenzációt keltett a két asszony, bárhol is bukkantak fel.¹⁹

¹⁵ Bethlenfalvy Géza: Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet. In: *Lángra lobbant a szikra. Emlékkönyv a buddhizmus magyarországi meghonosításáról*, szerk. Kalmár Csaba. A Tan Kapuja Buddhista Egyház, Budapest, 2004, 43. o.

¹⁶ Bethlenfalvy Géza, 2004, 43. o.

¹⁷ Bethlenfalvy Géza: *Introduction*, In: *A Painters Pilgrime. Elizabeth Brunner's Buddhist Paintings from India, Nepal, Burma, Sri Lanka and Thailand*, bevezető: Bethlenfalvy Géza, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi, 1978, 9. o.

¹⁸ Bethlenfalvy Géza, 2004, 44. o.

¹⁹ *Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske festőművésznő útja*

Sass Brunner Erzsébet: *The Poet-Portrait of Rabindranath Tagore* - Shantiniketan, 1930

Szicíliában egyik éjjel a lány álmot látott, melyben egy ősz hajú, ősz szakállas férfi mécesest tartott elé és azt mondta neki, hogy mutassa meg ezt a fényt a világnak.²⁰ Amikor a lány elmesélte anyjának a különös álmot, az anyja felismerte benne Rabindranath Tagore-t, a világhírű, Nobel-díjas, indiai költőt. Levelet írt tehát „*Tagore, India*” címmel, ahogyan azt a *Bengáli tűz* című regényben olvashatjuk. A költő meghívta az asszonyokat egyetemére, Shantiniketanba. Az asszonyok ezután Alexandriába indultak. Az egyiptomi magyar konzultól kaptak segítséget a továbbutazásukhoz, mert a konzul testvére történetesen nagykanizsai volt és rajongott Sass Brunner Erzsébet képeiért. Elindult tehát hajójuk India felé...

Kanizsától Rabindranath Tagore festőművészeti(!) főiskolájáig. In: Zalai Közlöny, 1930. július 26. „*Sokan emlékeznek még Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske Szeretet napja című képére, amely a Nemzeti Szalon egyik kiállításán, majd Nagykanizsán is méltán feltűnést keltett. Sass Brunner Erzsébet képének híre eljutott (!) a nagy Rabindranath Tagorehoz, aki megleghangú levelet írt Sass Brunner Erzsébetnek és meghívta őt santinikatonni intézetébe a festőművészeti főiskola tanárának.*”

²⁰ Bethlenfalvy Géza, 2004, 44. o.

Az elkövetkezendő években a festőnők bebarangolták Indiát. Tudatos művészi törekvésük volt, hogy magukba szívják az indiai művészet hagyományait²¹, „a Himalájától Rameswaramig, Bengaltól Sujeratig, maharadszák támogatása mellett, festette a lótuszszemű indus szépségeket, hosszú fekete nyakukkal, finom arcukkal és lengő termetükkel. Az anya belevetette magát az indus gondolat rejtelmeibe. Tagore vezetése alatt indus bölcsek könyveit forgatta. Az indus filozófia titkaiba azonban csak aszkétikus magánkínzással lehet behatolni.”²²

A buddhista irodalom kezdetei Magyarországon

Magyarországon 1885-höz köthető a buddhista irodalom kezdete, ekkor adta ki Duka Tivadar Kőrösi Csoma Sándor összegyűjtött dolgozatait.²³ Kőrösi Csoma Sándor jelkép: a Kelethez való sajátos viszonyulása, mely mindmáig elevenen él.²⁴ A hazai buddhizmus kulturális hagyományának gyökerei a századforduló Magyarországnak értelmiségi rétegének intellektuális útkeresésében keresendők.²⁵ Brassai Sámuel (1800, Torockószentgyörgy –1897, Kolozsvár) erdélyi polihisztor, a szanszkrit nyelv professzora 1890-ben a buddhizmusról írt értekezést²⁶ a *Keresztény Magvető* hasábjain. Majd 1893-ban a teozófiát is bemutatja *Egy új vallás* című írásában²⁷, az *Esoteric Buddhism* című műből kiindulva²⁸. A 19. század végén sokat publikáltak a keleti misztikus tanokról, nyolc kiadást ért meg Alfred Percy Sinnett *Ezoterikus buddhizmus*²⁹ című könyve, és melyet 1883 és 1903 között több

nyelvre lefordítottak³⁰. A könyv ezoterikus buddhista tanokat ír le a karmáról, reinkarnációról, nirvánáról³¹, ahogyan az első fejezetben jegyzi³² ezoterikus mesterek (okkultisták, misztikus tanítók és jógik) tanításai alapján.

Hollósy József³³ (Máramarosziget, 1860-1898), aki a buddhizmus megismertetéséért az első lépéseket tette Magyarországon, a buddhizmussal Münchenben ismerkedett meg³⁴, majd lefordította Subhadra Bhiksu (eredeti nevén Zimmermann) katekizmusát (megjelent 1888-ban Braunschweigben), ami a páli kánon alapján foglalta össze a buddhizmus tanait³⁵. Ezt névtelenül adta ki Máramaroszigeten *Buddhista Káté, bevezetésül Gótamó Buddha tanához. A délvidéki buddhisták szent iratai után az európaiak számára összeállította és jegyzetekkel ellátta Szubhádra Bhiksu*³⁶ címmel. A hetvenhét lapnyi füzet iránti érdeklődést mutatja, hogy 1900-ban második kiadása is megjelent.³⁷

„Már régebben a megismerés az Ind filozófiához vezetett, melynek egyik csodálatos képviselője a Mester, ki nekünk, más nyelvűeknek is megmutatta és hozzáférhetővé tette... Elmegyünk Mesterhez, mert egyelőre csak Ön értheti meg gondolkodásunk s talán hozzásegíthet az Ind őstalaj fenséges szépségeibe merülve, a legkülönösebb lelki képek festéséhez.” (Sass Brunner Erzsébet levele Rabindranath Tagore-hoz)³⁸

Sass Brunner Erzsébet miszticizmusa

„Sass Brunner Erzsébet miszticizmusának eredetét nem sikerült pontosan meghatározni, de kétségtelen, hogy az első világháború utáni illúzióvesztés és eszménykeresés folyamatába illik, amely viszont a század első évtizedének gon-

²¹ Bethlenfaly Géza, 2004, 45. o.

²² Dr. Lázár Béla: *Két magyar festőnő a Távol-Keleten*, In: *Képes Vasárnap*, felelős szerk. Bónyi Adorján, 1937. augusztus 1., 31. o.

²³ *Kőrösi Csoma Sándor Dolgozatai*. Összegyűjtötte és életrajzzal bevezette: Duka Tivadar. Magyar Tudományos Akadémia VIII., Budapest, 1885.

²⁴ Farkas Attila Márton: *Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának autonómiája*, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1998, 8. o.

²⁵ Farkas Attila Márton, 1998, 11. o.

²⁶ Brassai Sámuel: *A Buddhizmusról*, In.: *Keresztény Magvető*, 1890, 1-19. o.

²⁷ Brassai Sámuel: *Egy új vallás*, In.: *Keresztény Magvető*, 1893, 5. füzet, szept.-okt.

²⁸ Tarjáni Eszter, 2002, 97. o.

²⁹ Alfred Percy Sinnett: *Esoteric Buddhism*, London, Theosophical Publishing Society, 1911.

³⁰ Sixten Ringbom, 1986, 134. o.

³¹ Alfred Percy Sinnett, 1911, 194-205. o.

³² Alfred Percy Sinnett, 1911, 1-22. o.

³³ Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótama Buddha tanához*, ford. Hollósy József, szerk. Szántai Zsolt, 2006, 136. o. (A kötet a Máramaros-szigeten, 1900-ban megjelent kiadvány anyagának csekély mértékben modernizált változatát tartalmazza.)

³⁴ Bincsik Mónika: *Hollósy József*, In: Nagybánya művészete, Magyar Nemzeti Galéria, 1996, 122. o.

³⁵ Fajcsák Györgyi, 2007, 254. o.

³⁶ Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*, Máramarosziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése, 1900.

³⁷ Fajcsák Györgyi, 2007, 254. o.

³⁸ Közli: Renner Zsuzsanna, 2007, 12. o.

dolavilágához kapcsolódik. Az sem csoda, hogy figyelmét India ragadta meg, hisz Tagore kultusza az 1920-as évek végén tetőzött.”³⁹

A teozófia (isten bölcsesség) azáltal lett egyetemes, hogy a 19. és a 20. század nyugati és keleti kultúrája között kapcsolatot alakított ki és ötvözött több tant egy rendszerré, mely keleti gyökerű, de amelyben az európai ember is megtalálhatta a misztikát. 1875-ben Helena Blavatsky megalapította (1831-1891) a Teozófiai Társaságot, mely többféle inspirációt kapott az indiai vallásokból. Annie Besant (1847-1933) volt Blavatsky után a nagykövete, aki Magyarországon is járt a korszakban. Ady Endre az *India papnöje*⁴⁰ című írásában emlékezett meg róla 1905. június 4-én: „Mert az volt Indiának küldöttje, ki jár gyógyítani a hitetlen, szkeptikus, materialista, modern világot, megmutatván nekik a végtelen léteingert, melyen az istenség hajózik, s hirdetvén, hogy meg kell finomulnia az embernek s fölemelkednie a végtelenségig, mely majd valamikor isteni fényben, megfejtve fog az ember előtt állni.” Besant rendkívül karizmatikus előadó volt és a teozófia szellemiségének elterjedésében kulcsszemélyiség, teozófiai műveket lektorált és jelentetett meg Charles Webster Leadbeatherrel.

1912-ben jelent meg először Magyarországon a *Teozófia* című folyóirat. Ennek első évfolyamában⁴¹ olyan írásokat olvashatunk, mint Leadbeather: *A halál után*, Loti P., *A madrászi teozófusoknál*, Blavatsky *Körösi Csoma Sándorról*, Buddha három prédikációja (*A benaresi prédikáció*). Ha kezünkbe vesszük a teozófia művészettörténeti kutatástörténetben fontos *The Spiritual in Art*⁴² című katalógust, mely összefoglaló tanulmányokat tartalmaz a kérdéskörrel kapcsolatban, Kandinszkij és a teozófia kapcsán merülnek fel a modern egyetemes művészet történetében a teozófia művészettel kapcsolatos fogalmai. Kandinszkij meditációval kapcsolatos feljegyzéseit is közli

Steiner cikkei alapján.⁴³ Az ezoterikus buddhista és teozófikus tanítások szerint ásványok, növények, állatok, emberek és a spirituális lények más-más szintereken léteznek. A fizikai és asztrális szint után következik a mentális szint, melyet csak az emberek érhetnek el. Az említett mentális egyben már meditációs szinten az ezoterikus buddhista tanok szerint *rupák* (testhez kapcsolódó) és *arupák* (nem testhez kötött) szintjei különülnek el. Ezek felett áll a spirituális fejlődésben a buddhista szint, majd végül a nirvána.⁴⁴ Annie Besant mellett Charles Webster Leadbeater (1847-1934)⁴⁵ volt az a teozófus, aki a meditáció szintjeivel foglalkozott. Besanttal együtt gondolkodva leírja a meditáló elméjének vibrálását az *arupa* szinten. Ezek az energiák, vibrációk szerinte, „melyek a földi testnek formát adnak, gondolatok formájában változó színekben, ahogy a gyöngyházban a szivárvány színárnyalatai csillannak meg”.⁴⁶ A szivárvány szimbólum Sass Brunner Erzsébet festészetében is előkerül majd. Buddha köré szivárványt fest több képén. A szivárványtest elérése a buddhista, szent életű embereknél a megvilágosodás szimbóluma, egyben jantra. A művészet és meditáció kérdései, melyek a jantrák, meditációs képek formájában jelennek meg eredendően az indiai művészetben, ezeket a meditációs formákat veszi elő megújított formában a képzőművészet. Ezek a formák a hindu és buddhista tantrikus tanításokból erednek.⁴⁷

A jantra 20. századi mintaként való felmerüléséről Hamvas Béla és Kemény Katalin *Forradalom a művészetben* című könyvében is felfigyelhetünk, melyben a magyar absztrakt művészettel hozza Hamvas Béla összefüggésbe. „A yantra ősi történetelőtti és keleti festői műfaj. Általában meditációs célokat szolgált és a magasrendűen szellemi ember számára készült. India, Kína, Tibet kolostorai tele vannak yantrákkal, amelyek sok száz, talán ezer évesek és a magányos szemlélődők dialogikus

³⁹ Bethlenfalvy Géza: *Sass Brunner Erzsébet élete és művészete*, In: Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet, Tihany, 1989, 4. o.

⁴⁰ Ady Endre: *India papnöje*, In: Budapesti Napló, 1905. június 4.

⁴¹ *Teozófia*, szerk. Rózsaffy Dezső, I. évfolyam, 1912.

⁴² *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986.

⁴³ Kandinszkij jegyzetfüzete 1908 körül, közli: Sixten Ringbom: *Transcending the Visible: The Generation of the Abstract Pioneers*, In: *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986, 133. o.

⁴⁴ Sixten Ringbom, 1986, 133. o.

⁴⁵ Sixten Ringbom, 1986, 134-135. o.

⁴⁶ Idézi Sixten Ringbom, 1986, 134. o.

⁴⁷ Sixten Ringbom: *Transcending the Visible: The Generation of the Abstract Pioneers*, In: *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986, 133. o.

objektumai voltak.”⁴⁸ Charles Webster Leadbeater publikálta *Látható és láthatatlan ember*⁴⁹ címmel, valamint Annie Besanttal együtt *Gondolat-formák*⁵⁰ című könyvét. A két könyv illusztrációiból nyerhetnünk képet arról, hogyan mutatja be a világ szervezettségét és az Isteni lény auráját, ahogyan ezek a gondolatok vibrálnak az aurában.⁵¹ Magyarországon is megjelent 1928-ban Annie Besant és Leadbeater írásaiból összeválogatott kötet *Karma*⁵² címmel. Ebben a műben a szerzők leírják a lét színtereit és a fejlődés vázlatát. „A lét állapotait külsőleg nem láthatjuk, de belsőleg érzéseinkkel és gondolatainkkal folyton tapasztalhatjuk. Ezek: az érzésvilág, a gondolatvilág, az intuíció magasrendű régiója, majd pedig a nirvána világa, minden létező dolog igazi valósága...A létezésnek ezen állapotait nevezzük színtereknek, mert rajtuk keresztül megy az ember fejlődése.”⁵³

Több találkozási pontot is találunk Sass Brunner Erzsébet, Brunner Erzsébet és a teozófia metszetében. Sass Brunner Erzsébet művészetének kapcsán felmerülnek a látomásos festészet kérdései.

A vizionárius festészeti hagyomány mellett szellemtörténetileg ennek a kérdésnek egyrészt a teozófikus tanok magyarázhatják meg számunkra a lényegét, hogy mi indíthatta el Sass Brunner Erzsébetet a misztikus víziók felé. Leadbeater is ír a látomásról, mely szerinte azt jelzi, amikor egy ember meglát valamit a természet felsőbb világának tényei közül. Ezek a magasztos és nemes látomások bátorítják és megerősítik az embert.⁵⁴ Sass Brunner Erzsébet festészetében a látomásoknak nagy szerep jut, innen merített ihletet. Az életrajzokban megjelenő helyek is a kapcsolatokat mutatják. Annie Besant könyveinek

jó részét⁵⁵ Madrászban írta a Teozófiai Társaság házában, ahol Sass Brunner Erzsébeték szintén megszálltak és alkottak több alkalommal is. Ekkor festette Brunner Erzsébet a teozófia nagy gondolkodójának, Krishnamurtinak és a Teozófiai Társaság egy művésztanárának portréját. Brunner Erzsébet pedig itt festette meg 1935-ben *Fiatal lány portréja a Teozófiai Társaságból*⁵⁶ képét. Jiddu Krishnamurti 1933-ban járt Magyarországon, Budapesten. Karinthy Frigyessel beszélgetett a boldogság lényegéről.⁵⁷ A beszélgetés az *Idomított Világ* című kötetben jelent meg.⁵⁸

Sass Ferenc Hollósy Simon és Ferenczy Károly tanítványa volt. A 19. századi naturalizmus és realizmus egyik legkiválóbb magyar képviselőjénél alkotott tehát, és aki magyar festészet történetében a nagybányai iskola művésztelpeppé⁵⁹ szervezésében nagy szerepet játszott. A nagybányai iskola jelszava a természet és az érzés volt, legfőbb és egyetlen valódi szépségnek a természetet látták és ezt próbálták meg visszaadni műveiken.⁶⁰ Nagybányán kerültek elő Hollósy életében a levegőfestés problémái.⁶¹ Konkrét életrajzi írásos adataink vannak Sass Brunner Erzsébet tollából, hogy a levegőfestés a korai éveinek legfőbb művészi kérdése: „Az én képeim leginkább szimbolikusak, de az indiai fényverődéssel is sokat foglalkozom – a levegőrezgés, szinte árnyék nélküli fényben úszás, komoly és szép probléma. ... A keleti napkelte színszórásában, a komor pálma-szilvettekben, a lótuszos tavakban meglátom, megtalálom azt a lényegyet, amit a Balaton mutatott meg először. Csendes locsogása, tarajos hullámozása, higany gyémánt-tükre magában foglal minden értéket, felold, felbont minden színt, összpontosít és egyesít.” (Sass Brunner Erzsébet levele Lyka Károlyhoz)

⁴⁸ Hamvas Béla: *A yantra*, In.: Hamvas Béla - Kemény Katalin: *Forradalom a művészetben*, Pannónia Könyvek, Pécs, 1989. <http://www.artpool.hu/Hamvas/Forradalom/yantra.html>

⁴⁹ C.W.Leadbeater: *Man Visible and Invisible*, London, Theosophical Society, 1902.

⁵⁰ Annie Besant, C.W. Leadbeater: *Thought-Forms*, London and Banaras, Theosophical Publishing Society, 1905.

⁵¹ Sixten Ringbom, 1986, 136. o.

⁵² Annie Besant-C.W. Leadbeater: *Karma*, Budapest, 1928, 22. o.

⁵³ Besant- Leadbeater, 1928, 22. o.

⁵⁴ C. W. Leadbeater: *Az álmokról. Milyenek azok és hogyan jönnek létre*, Magyar Teozófiai Társulat, Budapest, 1998, 37. o.

⁵⁵ Annie Besant: *Man's Life in This and Other Worlds*, Theosophical Publishing House, Adyar, Madras, India, 1913.

⁵⁶ A festmény adatai: Brunner Erzsébet: *Fiatal lány portréja a Teozófiai Társaságból*, Madrász, 1935, olaj, karton, Kanizsai Kulturális Központ Képzőművészetek Háza, Nagykanizsa

⁵⁷ Tarjáni Eszter, 2002, 103. o.

⁵⁸ Karinthy Frigyes: *Krishnamurti*, In: Karinthy Frigyes: *Idomított világ*, Budapest, 1981, 287-293. o.

⁵⁹ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 274.o.

⁶⁰ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 272. o.

⁶¹ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 278. o.

Sass Brunner Erzsébet képeinek „költészete”

Ha az indiai művészet történetében próbáljuk meg elhelyezni Sass Brunner Erzsébet és lánya festészetét, akkor a modern indiai festészet történetét kell görcső alá vennünk, ezen belül a bengáli iskola festőit, hiszen velük kerültek kapcsolatba életük egy szakaszában.

A művésznők 1931-ben csatlakoztak a Shantiniketani Visva Bharati Egyetem életéhez, melyet Rabindranath Tagore alapított. Tagore bemutatta őket unokaöccsének, Abanindranath Tagore⁶²-nak és más ottani művészeknek a bengáli festőiskolából. Mielőtt azonban berendezkedtek volna, anya és lány áldozni akart egy nagy magyar gondolkodó és felfedező emlékének, így elzarándokoltak Körösi Csoma Sándor sírjához Darjeelingbe. Ezután egy hónapot pihenéssel töltöttek Shantiniketánban. Nandalal Bose, a nagy festő vette pártfogásába őket; Bose olyan volt számukra, mint egy testvér. Csak a művészet volt a közös nyelvük, Sass Brunner Erzsébet pedig teljesen elmerült a szent helyek tanulmányozásának új élményeiben. Rabindranath Tagore (1861, Calcutta -1941, Shantiniketán) nagy hatással volt a művésznőkre. Megihlette őket alakja, minden élethelyzetben megfestették allegorikus alakját shantiniketani környezetében. Rabindranath Tagore maga is foglalkozott festéssel. 1930-ban nagy szenzációt keltett Párizsban az a kiállítás, mely a Nobel-díjas költő festményeit mutatta be a Pigalle Galériában.⁶³ Festészete egyéni: „*Képeim költészetem vonalakban*” - írja magáról.⁶⁴ Témái képzeletbeli portrék, tájak, madarak, sárkányszerű szörnyek, a festői víziói alakulnak képpé. Sass Brunner Erzsébet és lánya bizonyára találkozott a nagy művész-költő alkotásaival, kölcsönös hatásról is beszélhetünk közöttük festészetük látomásos volta kapcsán. Azért is mondhatjuk ezt, mert Sass Brunner Erzsébet és Tagore mindketten igen termékeny művészek voltak. Tagore-nak közel kétezer képe van kiállítva a Shantiniketani Rabindra Bhavanban, ez az ő festői hagyatéka. Festészetét Magyarországon 1955-ben mutatták be.⁶⁵ Mint festő nem tartozik festőiskolához.⁶⁶

⁶² Többféle írásmód létezik: Abanindro Nath Tagore

⁶³ Tóth Edit: *A festő Rabindranath Tagore*, In: Művészet, 1961, 6.szám, 12-13.o.

⁶⁴ Tóth Edit, 1961, 12. o.

⁶⁵ Tóth Edit, 1961, 13. o.

⁶⁶ *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, IV.,

A festőnők Indiában a shantiniketani egyetemen megismerkedtek Nandalal Bose festőművésszel és ő vezette be őket - Rabindranath Tagore közvetítésével- a bengáli festőiskola körébe. Nandalal Boseval („*Nanda Babu*” ahogy ők hívták)⁶⁷ és tanítványaival tanulmányutakra indultak. Jártak Rajdzsgrban, Bihárban, Nalandában, Bódhgajában, a híres buddhista zarándokhelyeken. Buddha lábnyomában lépkedtek a 2000 éves úton. Rajdzsgrban megismerték a nagy dzsaina reformert, Mahaviráat, aki Buddha kortársa volt és India ezen részén hirdette tanait. Amikor visszatértek Shantiniketánba, Sass Brunner Erzsébet a monszun idejére mély depresszióba esett. Lányának úgy tűnt, hogy többé nem fog festeni, de egy éjjel újra ecsetet ragadott és egész éjjel alkotott.⁶⁸ Az ezt követő reggelen Nandalal Bose látogatta meg, aki meglátva a festményt, azt mondta: „*Egész életemet annak szenteltem, hogy megfessek Sivat, de neked sikerült, te tetted ezt meg!*”⁶⁹ Siva alakja is olyan érdekesen alakul majd Sass Brunner Erzsébet művészetében, mint Buddháé: portrévá válik. A portré műfaja érdekes lehet ebben a vonatkozásban, hogyan válik értelmezhetővé egy európai művész számára az indiai hagyomány.

1979-ben Jaya Appasamy írt összefoglaló tanulmánykötetet a Brunnerokról.⁷⁰ Ikonikus festményeknek (*iconic paintings*) nevezi esszéjében az indiai művészetben alapuló, istenségekről készített festményeiket.⁷¹ Az indiai művészettörténész fogalmazza meg,⁷² hogy a két asszony sok híres ábrázolást használt festészetük alapjául, azt remélték, hogy többet megértenek majd az indiai filozófiából alkotásaikon keresztül. Ikonikusnak hívjuk ezeket a műveket, mert bennük a fő téma az istenség. A művész maga szembesül az istenséggel vallásos képein. Ahogy a tradicionális képeknek is, tárgyuk egy alak, aki a távolba néz, de jelen van. Bár a művész folytatja a típust, a festményt a művész egyéni érzései alapján nézzük, nem, mint reprodukciót. A művész saját élményeit, érzéseit, pszichotikus megérzéseit vetíti ki a képre. Sok képet templombelsőkből, zarándokhelyeken festettek, hogy megőrizze a hely hangulatát.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 498.o.

⁶⁷ Dagmar Barua, 1997.

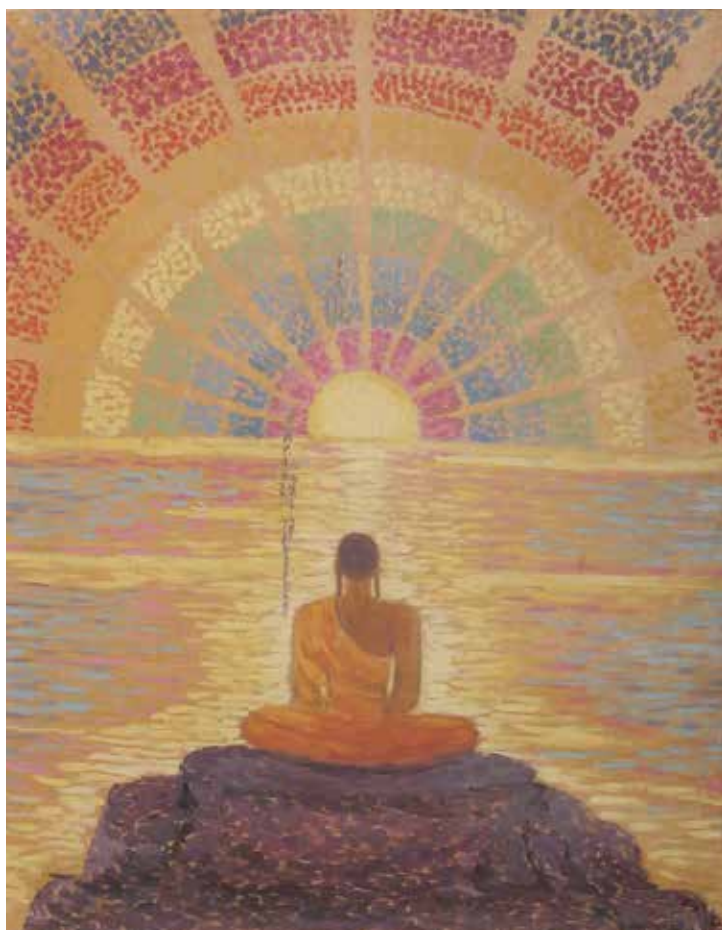
⁶⁸ Dagmar Barua, 1997.

⁶⁹ Dagmar Barua, 1997.

⁷⁰ Jaya Appasami: *A vision of India. The art of Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*, 1979.

⁷¹ Jaya Appasami, 1979, 8.o.

⁷² Jaya Appasami, 1979, 8.o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
Buddha
in meditation I.
- Bangalore,
1934

Az Indira Gandhi National Centre for the Art 2000-ben retrospektív kiállítást rendezett a Brunnernek műveiből *Álmok, látomások és a spiritualitás keresése*⁷³ címmel, melynek kurátora Mago professzor volt. Úgy nyilatkozik misztikus-vallásos képeikről, melyek Krisztust, Buddhát, Sivát ábrázolják, hogy ezeknek létező spirituális témája és emellett sajátos üzenetük és finom kifejezőerejük van, melyek megérintik a lelket. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet buddhista festészetében Buddha alakjának megidézése végső soron a művésznek primer érdeklődése az emberi lét végső kérdései iránt.⁷⁴

„Sassné egy alkalommal 28 napig vont meg magától minden táplálékot, hogy a földi örömeiktől megszabadulva, a Nirvána titokzatos irányába emelkedhessen. És csodálatos látomásai támadtak. Az indus föld millió csodája, fantasztikus águ fák és elképzelhetetlen rajzu növényzet ámulatában a gondolkozás mélységei közepett, a valóságból eszmei magaslatokba emelkedett.”⁷⁵

⁷³ *Dreams and Visions*, 2000.

⁷⁴ Prof. P.N. Mago, 2001.

Sass Brunner Erzsébet misztikus útke-
resése még Magyarországon indult el, komoly
asztkézisben. Valószínűleg ismerhette a buddhista
tanításokat már Magyarországon. Ha olvasott ezzel
kapcsolatban, akkor a már fent említett művek
közül Annie Besant teozófiai, ezoterikus buddhista
tanításokon nyugvó könyvei, Schmidt Jenő Henrik
és Baktay Ervin művei lehettek rá hatással.

Egy önéletrajzi vallomás utalhat arra,
hogy tudatosan a szellemi fejlődés felé fordult
asztkézisében. „*Belül egy folytonos nyugtalanság
ösztokélt valamire, minek magam sem tudtam okát
adni. Végre is gyomor idegbeteg lettem, s ennek
tulajdonítottam megnevezhetetlen bánatomat és
ingerlékenységemet. ... Kihívtam a végzetet, próbára
tettem minden idegszálam, keresve valami mást,
ami nem megszokott. ... Míg végre megváltoztatva
életmódomat, 28 napos koplalás után megtaláltam
magamat, vagyis megadtam magam, s Istent találtam
meg. ... Ne érts félre, nem bigott alapon történt ez,
én a törvényszerűséget, mely a világra hozott, éltet,
rendelkezik, ad, elvész, találtam meg.*” (Sass Brunner
Erzsébet levele barátnőjéhez, 1925.)⁷⁶

Spirituális, misztikus élményekkel telítő-
dött Sass Brunner Erzsébet festészete. Ahogy
a buddhista festészet szinte teljes egészében a
meditáció által vizualizált istenségeket ábrázolja,⁷⁷
úgy a művésznőnek is víziók, látomások vezették
ecsetjét. Magyarországon is érhatték az indiai
buddhista filozófiához köthető élmények a
Spirituális Művészek Társaságának környezetében,
avagy Hollósy Simon körében.

Sass Brunner Erzsébet már Magyarországon
szertartásosan élt: köszöntötte a reggeli Napot,⁷⁸
mely egy jógaszertartás: a napüdvözlet. Az 1930-as
években pedig már nyilvánvalóan azt tette, amit a
meditációs gyakorlatok előírnak: a napkorongra
koncentrálva próbálta a fény, megvilágosodás

⁷⁵ Dr. Lázár Béla: *Két magyar festő a Távol-Keleten*, In: *Képes Vasárnap*, felelős szerk. Bónyi Adorján, 1937. augusztus 1, 31. o.

⁷⁶ Forrás: közölt levél a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum *Misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül* című kiállításán, 2007. jún. - 2008. jún.

⁷⁷ Bethlenfalvy Géza: *Misztikus élmény a festészetben. Sass Brunner Erzsébet belső felfedező útja*. In: *A misztikus India- két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007.

⁷⁸ Bethlenfalvy G, 1989, 8. o.

élményét átélni⁷⁹. Olyan meditációs technikára jött rá, mely rokon az indiai jóga gyakorlatokkal. Ez a tudat alatti és tudat feletti világ megszólaltatását teszi lehetővé.⁸⁰

„A meditáció nyugodt vonalait mutatom meg itt a kompozíciókban és az évezredes fekete gránit szobrok misztikus jelentésében, mint olyasvalaki, akiben a régi magyarok biztosan felismerhető öröksége izzik. Ez üzte el őket őshazájukból, és hajtotta őket egyre tovább mágneses erővel, el a szülőföldjükől, egy láng öröksége, melynek különös lobogása felemészt mindent, még saját magát is az érzékelés hevességében, s amely benne izzik a tapasztalás hatalmas elragadtatásaiban, de amely nagyon ritkán jelenik meg a festőművészetben.” /Sass Brunner Erzsébet/⁸¹

Művein az 1930-as években jelennek meg azok az elemek, melyek konkrétan az indiai buddhizmushoz köthetők. Már magyarországi munkásságáról tudjuk, hogy hasonló módszerrel dolgozott, mint az elmúlt korok buddhista mesterei: kiválasztott egy helyszínt és akár hónapokat töltött ott, miközben senkivel sem találkozott és nem is beszélt senkivel. Az ételt lánya hozta neki, így akár minden reggel megfestette a felkelő nap sugarait.⁸²

Shantiniketanban találkozhatott először buddhistákkal. 1931-ben Shantiniketanban festette meditatáló szerzetest ábrázoló képét, a *Meditáló Buddha* című alkotást, melyen a lótuszülésben, aransárga csuhában ülő alak a centrumban egy fa - átvitt értelemben a bódhi-fa - alatt ül. Arany fénysugár vetül rá egy, a festmény terében nem ábrázolt pontból. A festményen az a fénymisztika fedezhető fel, amely még Magyarországon készített képein Krisztust övezi (*A szeretet hozta létre, Látomás a katakombában, Megvilágosulás*), ezen kívül hasonlóan meghatározhatatlan a helyszín, mint Krisztus-képein. A színvilág viszont nagyon megváltozott: a fehér fény arannyá vált Indiában készült művein. Sass Brunner Erzsébet tehát 1930-ban találkozhatott először buddhista szerzetesekkel és meg is örökítette őket Shantiniketanban.

Sass Brunner Erzsébet az 1930-as években buddhista szent helyekre való zarándoklatai során

⁷⁹ Bethlenfalvy G., 1989, 8.o.

⁸⁰ Bethlenfalvy Géza, 1989, 11. o.

⁸¹ Sass Brunner Erzsébet, *Mystic India*, 1937.

⁸² Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

egyre többet kezdte el festeni Buddha alakját. Egyrészt szobrok ihlette kompozíciókat dolgozott ki, másrészt vallással kapcsolatos látomásait festette meg. Ő maga átértelmezte az ikonográfiai hagyományt s modern festészetébe ágyazva mutatta be ezeket a jelképeket. Ezek a művek számára sorozatokban is kibontakozhattak, hiszen egy-egy témát többször is feldolgozott. 1934-ben Bangalórban *Buddha meditációja* és *Buddha megvilágosodása* címmel festett sorozatát vetette vászonra. Mely buddhista szimbólumokat használta Sass Brunner Erzsébet festészetében? Legfőképpen Buddha alakját: Buddha testi jeleit és megjelenését, a Tan kerekét, a sztúpát.

Dr. Lázár Béla így ír Sass Brunner Erzsébet vízióiról 1937-ben: „Belső látományai ébredtek. Feladta egész múltját - vallja ő maga - s az indus művészet csodálatos titkai tárultak fel előtte. Az a két év, melyet maga lelkében való elmerüléssel töltött, kiragadta régi magából és új külsővel, új belsővel ajándékozta meg. Látományaitól, melyek üldözték - festményei révén szabadult meg.” Indiában az indiai vallásosság szent helyeit végigjárta és legmélyebb meditációs élményeit fejezte ki a Buddha képében.⁸³ 1934-ben kezdte el festeni misztikus Buddha sorozatát *Buddha megvilágosodásának lépései* címmel. A sorozat meditációinak legfőbb üzeneteit öntötte művészi formába, úgy gondolta, hogy bármely kor számára fontosak lehetnek ezek, de nem szerette volna, hogy életében bárki más is láthassa ezeket.⁸⁴ Bethlenfalvy Géza írja le, hogy ezeket a képeket Brunner Erzsébet csomagolta be, és így, poggyászként vitte magával élete során Japánba, Amerikába. Sass Brunner Erzsébet 1950-ben bekövetkezett haláláig soha nem lettek kiállítva.⁸⁵

A Buddha meditációja című festmény-sorozatának középpontjában Sass Brunner Erzsébet Buddhát ábrázolja: megnyúlt fülekkel, nyakán 3 redővel, csukott szemekkel, a meditáció állapotában és enyhén mosolygó szájjal. A megvalósítás érdekes: Buddha arca van a középpontban, így ezek a képek valójában Buddha-portrék. A kartonra

⁸³ Bethlenfalvy Géza, 1978, 10. o.

⁸⁴ Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

⁸⁵ Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

festett képek után Sass Brunner Erzsébet egy új hordozót használt: vászonra festette ezeket a képeket, olajjal. Sötétzöld és arany árnyalatokkal dolgozott. Érdekes megfigyelnünk, hogy Buddha alakja az indiai művészetben ülő vagy álló szobor és festmény, de sohasem csak arc. Ismeretesebb természetesen Buddha szobrok fejtörédei, de Sass Brunner Erzsébet európai kontextusba helyezte azáltal, hogy portrészzerűen festette meg a meditációba mélyült arcot. Feltételezhetjük, hogy ez által is saját buddhista szellemiségét kívánta kifejezni. A Buddha arc lényege, hogy ha a meditáló már közelebb került az istenséghez, erősebben rákoncentrált, annak átszellemültségét élheti át. A koncentráció ugyanis így jön létre: először a szobrot egészben látja a meditáló, majd lelkileg közelebb kerülve, az arc kerül a figyelem fókuszába. Hiába van csukott vagy félig csukott állapotban a szobor szeme, a befogadó egyre inkább azt érzi, hogy őrá néz. Ez az a misztikus élmény, amelyet Sass Brunner Erzsébet képein éreztet. A festményeken Buddha étellel teli, úgy tűnik, mintha az istenség nézne, a nézőbe látna. Tükörként a befogadó, a művész magába lát. *„Ki lát magába? Kit a sors megvert vagy megáldott - ez a két véglet oly hatalmas lelki és testi rázkódtatás, hogy megnyílik a menny a számára ki ezen átesett, vagyis elfordulva a világ kicsinyes apró örömeitől fájdalmának, örömeinek adva át magát, megadja magát!”*⁸⁶

Ahogy Sass Brunner Erzsébet művészetében több példát is találunk a meditáció festményeken keresztüli megélésére (ilyenek a Himalája-ábrázolásai), úgy a Buddha-alakok is ezt példázzák számunkra. Megfesteni Buddhát maga a meditáció, tehát a művelet folyamata is az elmélyedés, a megvilágosodáshoz vezető út, csakúgy, mint a tibeti szerzetesek esetében a mandala készítésének folyamata. Korai indiai kompozíciói szemléltetik számunkra ezt a meditatív elmélyülést. A meditáció kérdése központi kérdéskör Sass Brunner Erzsébet festészetében. Többször hivatkozik rá írásaiban, hogy ő a festészetének átélésével meditált.⁸⁷

Lewis W. Bush orientalista ezeket a sorokat írja⁸⁸ Sass Brunner Erzsébet egy Buddha képéről: „Mrs. Brunner Gautama Buddha-ja tökéletesen megmutatja Buddhának azt az átváltozását egy magasrendű emberből egy megvilágosult lénybe. És minél jobban tanulmányozza buddhista képét, annál elevebbé válik a szeretet legtisztább formájáról, a könyörületről és az igazságnak elmébe hatolásáról szóló tanítás. ...Csak egy buddhista művész érthette el ezt a szimbolikus kifejezést, amelyet Mrs. Brunnernek sikerült megvalósítania ebben a nagyhatású képben.”

Sass Brunner Erzsébet *Buddha meditációja* című festményének közepén Buddha alakja látható arany hajjal, lecsukott szemekkel, a prizma által szétbontott fény köreiben. Ha a napfényt prizma által bontjuk szét a következő színeket kapjuk: vörös, narancs, sárga, zöld, kék, sötétkék, ibolya.⁸⁹

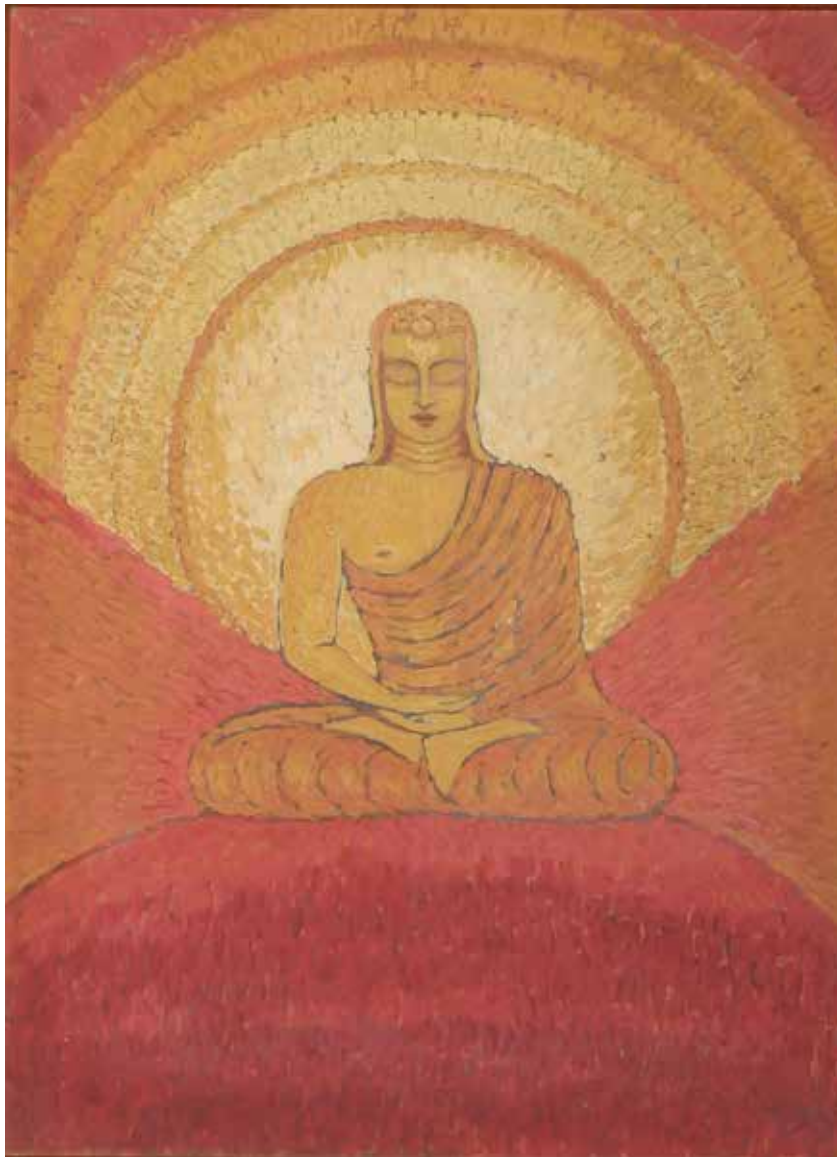
A festményen Buddha vadzsra tartásban ül, kezei egymásba téve, felfelé fordítva. Egy láthatatlanul megfestett talajon ül, amit csak egy-egy, a festmény sarkaiból kiinduló fekete sáv jelez. Testén arany kendő körbetekerve, egyik válla szabadon. Derekatól kiindulva arany kör a háta mögött, arany fénnel rajzolódik ki, arany és fehér ecsetvonásokkal beterítve sugaras irányban. Koncentrikus körökben folytatódnak háta mögött a sávok, különböző színekkel festve. Belülről kifelé: halvány zöldessárga, sárga, narancs, piros, lila, sötétkék, világoskék, zöld, sárga, narancs. A Tan kerekének 8 küllője van, mely a nemes nyolcrétű ösvényt szimbolizálja. Sass Brunner Erzsébet különösképpen illeszti össze Buddha alakját a 8-as osztású *dharmacsakrával* és a szívárvánnyal. Buddhát a lemenő nappal szemben, háttal a kép nézőjének ábrázolja. A lemenő nap körül szívárványsávok jelennek meg, a szívárvány a megvilágosodás szimbóluma. Az ezoterikus buddhizmusban a test auráját különböző színekkel ábrázolták. Ha megfigyeljük a képen látható színsávokat, 8 különböző színt számolhatunk össze, mely a buddhista ikonográfiában a szenvedéseket okozó vágyaktól való megszabadulás útja (a „nyolcas út”, a „nemes nyolcrétű ösvény”): a helyes gondolkodás, beszéd,

⁸⁶ Sass Brunner Erzsébet levelét (Margithoz) idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 12.o.

⁸⁷ In: *Mystic India*, 1937.

⁸⁸ Idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 14.o.

⁸⁹ Johannes Itten: *A színek művészete*, 1970 (magyar kiadás 1997), 17. o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
*Buddha
in meditation II.*
- Bangalore,
1934

cselekvés, élet, törekvés, vizsgálódás, elmélyedés, megszabadulás szimbóluma. A szivárvány színei a buddhizmus legfontosabb összefoglalása, mivel a meditációs gyakorlat legmagasabb fokát jelenti. A buddhista színszimbolika legfontosabb színei a kék, fehér, fekete, piros, zöld sárga, mindegyik egy speciális Buddhát jelöl. A gyógyító Buddha kék, a bölcsességet szimbolizálja. A fehér a tisztaságot, Buddha fehér elefánt nemzőjét. A zöld a karma és a harmónia színe. A megvilágosodás póza, melyben Buddha ül az, indiai művészetben a lótuszülés, mely a mozdíthatatlanság kifejezője.

Sass Brunner Erzsébet az intuitív valóságból meríti képeinek témáit, Brunner Erzsébet pedig a valóság ábrázolásával próbálja meg mindenben gondolatiságot kifejezni. Sass Brunner Erzsébet sokkal mélyebbre jut a buddhista lélek ábrázolásában, ami saját lelkének alteregójaként is értelmezhető. Sass Brunner Erzsébet egy romantikus vizionárius festészeti hagyomány mentén kezd el dolgozni, mert ezekbe a formákba tudja átadni érzéseit, látomásait. „*A hindu, dzsaina és buddhista bölcsességet megjelenítő emlékek a rájuk jellemző bizonyossággal a meditáció színes tükröződései,*

amennyiben a tapasztalati és a metafizikai világ felismerésére törekednek, megkísérlik a szabadulást a létkörforgásból, s egységben vannak az Ómmal.”⁹⁰ / Sass Brunner Erzsébet /

Sass Brunner Erzsébet buddhista ihletettséggű festményei egyfajta *mágikus művek*.⁹¹ A modern művészetben az egyedi műalkotások jelenősége felerősödik, a mágikus művészet pedig koronként visszatérhet,⁹² akár egy-egy műben. Egy-egy közösség - jelen esetben az indiai buddhista kultúra - lenyomata érzékelhető festményein. A rítus része a Buddha szobrok előtti meditáció.

Raymond Piper (1923-2007) *Cosmic Art* című könyvében olvasható: a kozmikus művész kétségtelenül egyfajta missziót érez arra, hogy spirituális igazságokat művészi formában fejezzen ki.⁹³ Mivelhogy az a veszély áll fenn, hogy az efféle művészetet nem értik meg, ezek a művek valójában a művész saját szellemi megelégedettségét szolgálják, és csak olyan hasonló gondolkodású emberek érdeklődését keltik fel, akik együtt éreznek vele.⁹⁴ Hitet, szeretetet, igazságkeresést feltételeznek azok az ideálok és vágyak, melyek Sass Brunner Erzsébetet és lányát Indiába vezették, útjuk erőfeszítésekkel, nehézségekkel volt teli. Ha ezeket az erőfeszítéseket nem értjük meg, nem kerülhetünk közel ikonikus-buddhista festményeikhez, csak műemlék-reprodukcióknak tarthatjuk vallási szentélyeket vagy ezek részleteit ábrázoló képeiket.⁹⁵

„Képeimet szent cél érdekében festem és adom a világnak” - írja Sass Brunner Erzsébet Rabindranath Tagore-hoz írott levelében⁹⁶.

„Mindnyájunk útja ki van szabva, tehát ahova a sors állított bennünket, ott és annak kell megfelelnünk a lehető legjobban, és az a sok megpróbáltatás, minek állandóan ki vagyunk téve, ennek egyetlen fegyvere a magunkba látás! Ki lát magába? Kit a sors megvert vagy megáldott - ez a két véletlet oly hatalmas lelki és testi rázkódtatás, hogy megnyílik a menny a számára ki ezen átesett, vagyis elfordulva a világ kicsinyes apró örömeitől fájdalomának, örömeinek adva át magát, megadja magát!... Ez a boldogság titka, ami leggyakrabban a legnagyobb boldogtalanságból fakad, azért gondolod Te, hogy én is abból merítettem lelki megvilágosultságomat...”⁹⁷ (Sass Brunner Erzsébet)

⁹⁰ *Mystic India through Art*, Tokyo, 1937

⁹¹ Keserü Katalin: *Mágikus művek*, Budapest Galéria, 1987.

⁹² Keserü Katalin, 1987.

⁹³ *Tiszta élet öröm*, 1989, 15.o.

⁹⁴ *Tiszta élet öröm*, 1989, 15.o.

⁹⁵ Marosi Ernő, Budapest, 2007, 9. o.

⁹⁶ Idézi Renner Zsuzsanna, 2007, 12. o.

⁹⁷ Sass Brunner Erzsébet levelét (Margithoz) idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 12.o.

BIBLIOGRÁFIA

- 1890.** Brassai Sámuel: *A Buddhizmusról*, Keresztény Magvető, 1-19. o.
- 1900.** Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*, fordította: Hollósy József, Máramarossziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése (első kiadás 1893)
- 1912.** *Teozófia*, szerk. Rózsaffy Dezső, I. évfolyam
- 1912.** *A Nemzeti Szalon Almanachja*, szerk. Déry Béla, Bányász László, Margitai Ernő, Budapest
- 1920.** Schmidt József: *Buddha élete, tana, egyháza*. „Kazinczy kiadás”, Budapest
- 1921.** magyarul: **1998.** C.W. Leadbeater: *Az álmokról. Milyenek azok és hogyan jönnek létre*, Magyar Teozófiai Társulat, Budapest A mű eredeti kiadása: C.W. Leadbeater: *Dreams. What They Are nad How They Are Caused*, Theosophical Publishing House, London
- 1922.** Baktay Ervin: *Rabindranath Tagore, az ember, a művész, a bölcs*, Világirodalom, Budapest
- 1928.** *Megjelent az első balatoni művész-levelezőlap sorozat*, In: Zalai Közlöny, augusztus 3.
- 1928.** Elek Artúr: *Spirituális művészek* In: Nyugat, 6. szám
- 1928.** *Kanizsai festőművésznő sikere a tavaszi tárlaton*, In: Zalai Közlöny, március 13.
- 1929.** *Sassék képkiállítása. Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske képei*, In: Zalai Közlöny, január. 9.
- 1932.** *Balatoni képek Kalkuttában, indiai képek Nagykanizsán*, In: Zalai Közlöny, január 1.
- 1932.** *Két kanizsai festőművésznő ritka élményei Körösi Csoma Sándor sírjánál és buddhista lámák titokzatos szertartásai közepette*, In: Zalai Közlöny, április 22.
- 1937.** Mrs. Sass Brunner Elizabeth Farkas and Elizabeth Brunner: *Mystic of India through Art*, Tokyo
- 1937.** Dr. Lázár Béla: *Két magyar festőnő a Távolságon*, In: Képes Vasárnap, felelős szerk. Bönyi Adorján, augusztus 1.
- 1961.** Tóth Edit: *A festő Rabindranath Tagore*, In: Művészet, 6. szám
- 1963.** Baktay Ervin: *India művészete*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
- 1968.** *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, I-IV, Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1968.** Jaya Appasamy: *Abanindranath Tagore and the Art of His Times*, Lalit Kala Akademi, New Delhi
- 1978.** *A Painters Pilgrime. Elizabeth Brunner's Buddhist Paintings from India, Nepal, Burma, Sri Lanka and Thailand*, bevezető: Bethlenfalvy Géza, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi
- 1979.** Jaya Appasami: *A vision of India. The art of Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*

1981. Baktay Ervin: *India művészete. A történelem és művelődés keretében az őskortól a XX. századig*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
1981. *Magyar Művészet 1890 -1919*, I. kötet, szerk. Németh Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest
1983. Veronica Irons: *Indiai mitológia*, Corvina Kiadó, (magyarul, 1991)
1987. Keserü Katalin: *Mágikus művek*, Budapest Galéria
1988. Bethlenfalvy Géza: *India varázsa. Sass Bruner Erzsébet és Brunner Erzsébet kiállítása*, Thúry György Múzeum, Nagykanizsa
1989. *An exhibition of paintings by Elizabeth Sass Brunner. On the occasion of the 100th Anniversary of her birth*, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi
1989. *Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet*, Tihany
- Bethlenfalvy Géza: *Sass Brunner Erzsébet élete és művészete*, In: *Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet*, Tihany, 1989, 4-11. o.
1994. Ananda K. Coomaraswamy: *Hinduzmus és buddhizmus*, Európa Könyvkiadó, Budapest
1996. Bincsik Mónika: Hollósy József, In: *Nagybánya művészete*, Magyar Nemzeti Galéria
1997. Fajcsák Gyögyi-Renner Zsuzsanna: *Délkelet-Ázsiai buddhista művészet*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum
2000. *Dreams and Visions. An exhibition of Paintings by Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*, Indira Gandhi National Centre for the Arts, Delhi, kurátor: professzor P.N. Mago
2001. Végh Alpár Sándor: *Kelet lányai*, In: Magyar Nemzet, november 3.
2001. Prof. P.N. Mago: *Remembering the Brunners*, forrás: <http://ignca.nic.in/nl001701.htm>
2006. Héjjas István: *India ősi bölcsessége*, Az indiai eredetű vallások filozófiája és létszemlélete, Budapest
2006. Parádi Judit: *Szintézis és megújulás a MIÉNK körében*. In: Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig, 1904-1914, Magyar Nemzeti Galéria, március 21-július 30.
2006. Révész Emese: Csók István, In: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig, 1904-1914*, Magyar Nemzeti Galéria, március 21-július 30.
2006. Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótama Buddha tanához*, ford. Hollósy József, szerk. Szántai Zsolt (A kötet a Máramaros-szigeten, 1900-ban megjelent kiadvány anyagának csekély mértékben modernizált változatát tartalmazza.)
2007. *Keleti művészeti lexikon*, szerk. Fajcsák Györgyi, Budapest

2007. *A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül*, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Bethlenfalvy Géza: *Misztikus élmény a festészetben. Sass Brunner Erzsébet belső felfedező útja* In: *A misztikus India- két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Marosi Ernő: *Bevezetés „A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül” című kiállításához*, In: *A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül*, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Renner Zsuzsanna: *Zarándokúton. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet életének és művészi pályájának rövid története*, In: *A misztikus India-két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2008. Bethlenfalvy Géza: *Magyar indiai vagy indiai magyar - avagy mindkettő - Néhány személyes emlék*, In.: *Varázslatos India. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet kiállítása*, szerk. Kőfalvi Csilla, Kanizsai Kulturális Központ, Nagykanizsa

Sass
Brunner
Erzsébet:
*Buddha
in meditation III.*
- Bangalore,
1934